

Weronika Paszek

Uniwersytet Śląski w Katowicach /
University of Silesia in Katowice

<https://orcid.org/0009-0006-7187-5965>

Ustrój Republiki Weneckiej oczami polskich podróżników na przełomie XVIII i XIX wieku

Summary

The Political System of the Venetian Republic Through the Eyes of Polish Travellers at the Turn of the 18th and 19th Centuries

This article presents the perception of the political system of the Venetian Republic as seen by Polish travellers at the turn of the 18th and 19th centuries. In their travel accounts, peregrinates described the various organs of government, often comparing them with their counterparts in Poland, or expressing a desire to introduce similar solutions in the Polish-Lithuanian Commonwealth. They often depicted the behaviour of the Venetian nobility and sought after reasons for the declining power of the city and the fall of the Republic, by which they also repeatedly referred to the situation in their homeland.

Keywords: Republic of Venice, political system, authority, travel, diaries

Streszczenie

Artykuł przedstawia postrzeganie ustroju Republiki Weneckiej przez polskich podróżników na przełomie XVIII i XIX w. W relacjach z podróży peregrynanci opisywali poszczególne organy władzy, często porównując je z ich odpowiednikami na ziemiach polskich, bądź wyrażali chęć wprowadzenia podobnych rozwiązań w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Opisywano także zachowania szlachty oraz doszukiwano się przyczyn słabnącej potęgi miasta i upadku Republiki Weneckiej, co także wielokrotnie nawiązywało do sytuacji w ojczyźnie pamiętnikarzy.

Słowa kluczowe: Republika Wenecka, ustrój, władza, podróże, pamiętniki

Obowiązkowym punktem podróży po Półwyspie Apenińskim była Wenecja. Podróżnych przyciągało nie tylko malownicze położenie miasta, ale także republikański ustroj. Cieszył się on szczególnym zainteresowaniem Polaków ze względu na wiele podobieństw sejmików funkcjonujących w Rzeczypospolitej do weneckich rad. Peregrynanci komentowali działalność poszczególnych organów władzy wykonawczej, ustawodawczej, sędowniczej, a także utrzymywanie porządku i bezpieczeństwa w mieście, niezwykle ceniąc rozwiązania stosowane w Wenecji. Zainteresowanie budziła w Polakach także konstytucja, uznawana za najlepszą na świecie, która określała podstawy sprawowania władzy¹.

Wenecja była w centrum zainteresowania polskich peregrynantów także wcześniej, zazwyczaj opisywana tuż po Rzymie, który zajmował najwięcej miejsca w dziurach. Na pierwszy plan relacji wysuwał się jej ustroj, który uchodził za idealny. Podziwiane były silne rządy oraz niezależna polityka miasta, przedstawiana przez pamiętnikarzy jako jeden z cudów świata². Zachwyty nad ustrojem Wenecji miał także oddawać słusność ustroju Rzeczypospolitej – obydwie niekiedy nazywane były nawet siostrzanymi. Podziwiano sposób wybierania doży i urzędników, funkcjonowania rad, wojska, handlu. Zachwalano możliwość uczestniczenia w życiu politycznym osób z różnych stanów oraz sprawowania przez nie urzędów. Natomiast

¹ Ustroj i rozwiązania prawne Republiki Weneckiej budziły zainteresowanie Polaków już od XVI w. Wielu postulowało przyjęcie konkretnych rozwiązań w Rzeczypospolitej. Zwracanie uwagi na rozwiązania ustrojowe podczas podróży wynikało z tradycji *Grand Tour* oraz instrukcji podróżniczych, które nakazywały przywiązywanie szczególnej wagi do elementów mogących przynieść korzyść w życiu politycznym po powrocie do kraju. T. Chynczewska-Hennel, *Najjaśniejsza o Najjaśniejszej. Rzeczpospolita w weneckiej literaturze historycznej XVII wieku*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 2006, t. L, s. 191–203; K. Koranyj, *La costituzione di Venezia nel pensiero politico della Polonia*, [w:] *Italia, Venezia e Polonia, Tra Umanesimo e rinascimento*, red. M. Brahmer, Wrocław 1967, s. 206–214; S. Kot, *Venezia vista dai Polacchi nel corso dei secoli*, Venezia 1947, s. 18–21; idem, *Wenecja w oczach Polaków na przestrzeni dziejów*, [w:] *Polska złotego wieku a Europa*, wyboru dokonał, przygotował do druku i wstępem opatrzył H. Barycz, Warszawa 1987, s. 307–322; M.E. Kowalczyk, *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia*, Łomianki 2009, s. 59; B. Popiołek, *Peregrynacje edukacyjne i poznawcze w źródłach czasów saskich*, [w:] *Polski „Grand Tour” w XVIII i początkach XIX wieku*, red. A. Ročko, Warszawa 2014, s. 60.

² Wenecja przyciągała podróżnych ze względu na swoje położenie geograficzne, była zazwyczaj pierwszym włoskim miastem odwiedzanym przez Polaków. Stanowiła centrum kultury, sztuki, a także nauki, dzięki położonej nieopodal Padwie, w której znajdował się popularny wśród Polaków uniwersytet. M. Wrześniak, *Włochy w relacjach polskich podróżników z XVI i XVII wieku*, „Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne” 2005, R. XII, nr 1, s. 148–150; S. Kot, *Wenecja w oczach Polaków...*, s. 307–322; M.E. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 59–60.

negatywne komentarze zamieszczali podróżnicy, którzy nie popierali modelu republikańskiego w Rzeczypospolitej, postulując silną władzę monarszą, której nie było w Wenecji³.

Także upadek Republiki Weneckiej był porównywany przez peregrynantów do rozbiorów Rzeczypospolitej. Komentarze odnośnie do złej sytuacji Najjaśniejszej umieszczał w swoim dziariuszu Julian Ursyn Niemcewicz, który spisywał swoje relacje po przejściu Wenecji przez Habsburgów. Do zmian terytorialnych nawiązywał Stanisław Dunin-Borkowski czy Waleria Tarnowska, którzy odwiedzili Półwysep Apeniński po zmianach terytorialnych, jakie miały miejsce w wyniku wojen rewolucyjnych i napoleońskich. Polscy pamiętnikarze zwracali także uwagę na sytuację ludności w tej nowej rzeczywistości politycznej. Tarnowska notowała w pamiętniku: „W narodzie tym odczuwamy «swoich»: nienawidzi on swych opresorów, a przede wszystkim swych współbraci – zdrajców. Lecz jest na tyle szczęśliwy w swym nieszczęściu, że mówi jeszcze o nadziei [...]”⁴.

Temat podróży do Italii był wielokrotnie poruszany w literaturze, jednakże zagadnienie postrzegania ustroju Wenecji przez polskich podróżników nie zostało wyczerpane⁵. Aby je zbadać, poddałam szczegółowej analizie dziariusze osiemnastowiecznych

³ T. Chynczewska-Hennel, *op. cit.*, s. 191–193; I. Drąszcz, *Grancie Włoch w oczach polskich podróżników w XVI i XVII wieku*, „Res Historica” 2008, nr 26, s. 31–32; K. Koranyj, *loc. cit.*

⁴ W. Tarnowska, *Moje podróże*, przekł. M. Chwałek-Oczkowska, Tarnobrzeg 2019, s. 37; D. Rolnik, *Portret szlachty czasów stanisławowskich epoki kryzysu, odrodzenia i upadku Rzeczypospolitej w pamiętnikach polskich*, Katowice 2011, s. 260–264; J. Czubaty, *Zasada „dwóch sumień”. Normy postępowania i granice kompromisu politycznego Polaków w sytuacjach wyboru (1795–1815)*, Warszawa 2005, s. 169–186.

⁵ Temat peregrynacji do Włoch, w tym do Wenecji, był wielokrotnie poruszany przez licznych autorów, jednakże spojrzenie na ustrój Rzeczypospolitej Weneckiej oczami Polaków nie było w nich wyraźnie wyszczególnione. *Cf.* W. Tarnowska, *op. cit.*, s. 37; D. Rolnik, *op. cit.*, s. 260–264; J. Czubaty, *op. cit.*, s. 169–186; M.E. Kowalczyk, „O różności powierzchniowej mieszkańców ziemi”, czyli rasy ludzkie w ujęciu geografów polskich XVIII w., [w:] *Staropolski ogląd świata – problem inności*, red. F. Wolański, Toruń 2007, s. 296–307; eadem, *Polki w Wenecji w drugiej połowie XVIII wieku. Zapiski z podróży Teofili z Radziwiłłów Morawskiej i Katarzyny z Sosnowskich Platerowej*, „Italica Wratislaviensia” 2014, nr 5, s. 317–337; A. Mączak, *Peregrynacje, wojaże, turystyka*, Warszawa 1984; idem, *Odkrywanie Europy: podróże w czasach renesansu i baroku*, Gdańsk 1998; idem, *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1980; *Polski „Grand Tour”...*; H. Dziechcińska, *O staropolskich dziennikach podróży*, Warszawa 1991; eadem, *Oglądanie i słuchanie w kulturze dawnej Polski*, Warszawa 1987; eadem, *Dawne dzienniki podróży – dokument „świadomości urbanistycznej”*, [w:] *Inter Italicum. Sztuka i historia*, red. M. Wrześniak, Warszawa 2011, s. 268–272; M. Wrześniak, *Italiam! Italiam!*, [w:] *ibidem*, s. 11–22; eadem, *Sztuka Florencji w oczach polskich podróżników do Włoch w XVI–XVIII wieku*, [w:] *ibidem*, s. 173–192;

podróżników: Teofili Konstancji z Radziwiłłów Morawskiej⁶, Franciszka Ksawerego Bohusza⁷, Kazimierza Kogonowickiego⁸, Juliana Ursyna Niemcewicza⁹,

eadem, *Stanisława Staszica krytyczne uwagi na temat Włoch, Włochów i włoskiej sztuki w italskiej drodze widzianych (1790–1791)*, [w:] *Obrazy sztuki w literaturze i sztuce*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin 2007, s. 211–222; eadem, „*Miasta włoskie co przedniejsze*”, czyli o trasie zwiedzania staropolskich podróżników do Italii (XVI–XVIII wiek), [w:] *Samotrzcę, w kompanii czy z orszakami? Społeczne aspekty podróżowania w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, red. M. Saczyńska, E. Wólkiewicz, Warszawa 2012, s. 283–308; eadem, *Włochy w relacjach...*, s. 147–173.

- ⁶ T.K. Morawska, *Diariusz podróży europejskiej w latach 1773–1774*, oprac. B. Rok, Wrocław 2002, s. 7–28; B. Rok, *Życie rodzinne Teofilii z Radziwiłłów Morawskiej*, [w:] „*Honestas et turpitudine*”. *Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Białystok 2019, s. 625–638; M.E. Kowalczyk, *Polki w Wenecji...*, s. 320–321; M. Mikołajczyk, *Prawa państw europejskich kobiecym okiem widziane. Uwagi Teofilii Konstancji z Radziwiłłów Morawskiej w diariuszu podróży z lat 1773–1774*, „*Z Dziejów Prawa*” 2019, t. XII(XX), s. 203–226; M. Wyrzykowska, *Percepcja barokowych dzieł sztuki w XVIII wieku w świetle „Diariusza podróży zagranicę” Teofilii Konstancji z Radziwiłłów Generalowej Ignacowej Morawskiej w latach 1773–1774*, „*Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego*” 2011, t. VI, nr 4(22), s. 21–41; B. Rok, *Staropolski obraz świata Teofilii Konstancji z Radziwiłłów Morawskiej – polskiej pamiętnikarki XVIII wieku*, [w:] *Per mulierem... kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Ziemnicka, Warszawa 2012, s. 175–192; idem, *Życie towarzyskie Teofilii z Radziwiłłów Morawskiej w europejskiej podróży w latach 1773–1774*, [w:] *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, Białystok 2003, s. 639–650; M.E. Kowalczyk, *Obraz Włoch w polskim piśmiennictwie geograficznym i podróżniczym osiemnastego wieku*, Toruń 2005, s. 89.
- ⁷ F. Wolański, *Wstęp*, [w:] F.K. Bohusz, *Dzienniki podróży*, wstęp i oprac. F. Wolański, Kraków–Wrocław 2014, *Peregrinationes Sarmatorum*, t. III, s. VII–XVIII; P. Kurzyński, *Anglia w diariuszu podróży po Europie Franciszka Ksawerego Bohusza z lat 1777–1778*, „*Meritum*” 2018, t. X, s. 79–101; O. Kryskowski, *Archeologia mowy. Język jako świadectwo dziejów Litwy w rozprawie Franciszka Ksawerego Bohusza „O początkach narodu i języka litewskiego”*, [w:] *Pod znakiem orła i pogoni. Polsko-litewskie związki naukowe i kulturowe w dziejach Uniwersytetu Wileńskiego*, red. I. Fedorowicz, M. Dawlewicz, K. Geben, Wilno 2021, s. 139–157; M. Mikołajczyk, *Franciszka Ksawerego Bohusza uwagi o prawie sądowym w podróżach po Europie poczynione*, „*Z Dziejów Prawa*” 2018, t. XI(XIX), nr 2, s. 61–101; M.E. Kowalczyk, *Obraz Włoch...*, s. 67–68.
- ⁸ K. Kogonowicki, *Droga rzymska z nawrotem do swojej ojczyzny nie bez gościńca nazad powracającego*, ks. Kazimierza Kogonowickiego nauk wyzwolonych i filozofii doktora, Warszawa 1783; M. Wrześniak, *Kazimierz Kogonowicki o sztuce – „Droga Rzymska z nawrotem do swojej ojczyzny nie bez gościńca nazad powróconego”*, „*Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne*” 2010, R. XVII, nr 1, s. 173–200.
- ⁹ J. Dihm, *Wstęp*, [w:] J.U. Niemcewicz, *Pamiętniki czasów moich*, t. I, oprac. Z. Lewinówna, J. Dihm, Warszawa 1957, s. 5–30; Z. Skwarczyński, „*Podróże napowietrzne*” *Juliana*

Augusta Fryderyka Moszyńskiego¹⁰, Katarzyny Platerowej¹¹, Stanisława Staszica¹² oraz Stanisława Dunin-Borkowskiego¹³.

Opisy funkcjonowania Rzeczypospolitej Weneckiej polscy peregrynanci rozpoczęli zazwyczaj od prezentacji najważniejszych urzędów w państwie, często podając przy tej okazji burzliwą historię miasta. W diariuszach były umieszczane dane statystyczne, co wiązało się z rozwojem statystyki opisowej oraz arytmetyki politycznej. Szczegółowe opisy miast miały przyczynić się do lepszego zrozumienia ich funkcjonowania, na co szczególną uwagę zwracali Kazimierz Kogonowicki oraz Stanisław Dunin-Borkowski, którzy w swoich pamiętnikach przytaczali wiele szczegółowych informacji statystycznych¹⁴.

Ursyna Niemcewicz, „Prace Polonistyczne / Studies in Polish Literature” 1965, t. XXI, s. 70–79; A. Łysiak-Łątkowska, *Wezuwiusz i Etna w relacjach Stanisława Kostki Potockiego, Juliana Ursyna Niemcewicza, Stanisława Staszica*, „Almanach Historyczny” 2022, t. XXIV, s. 49–68.

¹⁰ A.F. Moszyński, *Dziennik podróży do Francji i Włoch 1784–1786*, oprac. B. Zboińska-Daszyńska, Kraków 1970, s. 7–37; M. Wyrzykowska, *Percepcja barokowych dzieł sztuki w XVIII wieku w świetle „Dziennika podróży do Francji i Włoch w latach 1784–1786” Augusta Moszyńskiego*, „Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego” 2012, t. VII, nr 1(23), s. 19–43; J. Łukaszewicz, *La Padova di August Fryderyk Moszyński*, „Italica Wratislaviensia” 2021, t. XII, n. 1, s. 123–140; M. Dąbrowska, *Miejsca wspólne? Włochy oczami architektów polskich i rosyjskich (August Fryderyk Moszyński i Nikołaj Lwow)*, „Studia Interkulturowe” 2014, nr 8, s. 88–104; P. Wydziałkowska, *Epidemia jako kategoria społeczna i prywatna w wybranych relacjach z podróży polskich podróżników XVIII wieku*, [w:] *Acta Uroboroi. W kręgu epidemii*, red. M. Dąsał, Wrocław 2018, s. 124–134; M.E. Kowalczyk, *Obraz Włoch...*, s. 82; M. Partyka, *Pierwiastek osobisty w oświeceniowych dziennikach podróży*, [w:] *Polski „Grand Tour”...*, s. 120.

¹¹ K. Platerowa, *Moja podróż do Włoch, dziennik z lat 1785–1786*, oprac. M.E. Kowalczyk, Łomianki 2013, s. 7–56; M.E. Kowalczyk, *Polki w Wenecji...*, s. 320–337; D. Mucha, *O wspaniałości włoskiej rzeźby i malarstwa. Wyjątek z dziennika podróży do Italii Katarzyny Platerowej*, [w:] *Inter Italicum...*, s. 133–151.

¹² S. Staszic, *Dziennik podróży Stanisława Staszica 1789–1815*, oprac. C. Leśniewski, Kraków 1931; M. Uliński, *Stanisław Staszic – człowiek nauki*, „Studia Humanistyczne” 2005, t. III, s. 9–16; J. Jadacki, *O poglądach filozoficznych Stanisława Staszica*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 2005, t. LXVIII, s. 28–38; W. Zawadzki, *Stanisław Staszic. Szkic biograficzny*, Lwów 1860; M.E. Kowalczyk, *Obraz Włoch...*, s. 82; M. Partyka, *op. cit.*, s. 121.

¹³ S. Dunin-Borkowski, *Podróż do Włoch w latach 1815 i 1816*, oprac. M. Wrześniak, M.E. Kowalczyk, Warszawa 2018.

¹⁴ Stanisław Dunin-Borkowski umieścił w swoim dziele podsumowanie statystyczne, w którym opisał ustrój Republiki Weneckiej przed jej upadkiem w 1797 r. W kolejnych rozdziałach przybliżył funkcjonowanie poszczególnych organów władzy. Zaznaczył, że podawane przez niego informacje bazowały na opracowaniu Marca Antonie’a Laugiera *Compendio*

Polscy peregrynanci często zachwalali ustrój Wenecji. August Fryderyk Moszyński stwierdzał w pamiętniku, iż inne państwa mogłyby ją naśladować. Nie opisał on jednakże poszczególnych urzędów oraz ich funkcjonowania, a poświęcił miejsce na rozważania nad trwałością ustrojów: monarchii oraz republik, a także ich znaczenia w ówczesnym świecie:

Byłoby bardzo pożądane, aby inne państwa zechciały stosować zasady jego rządu, który mimo niejakich niedoskonałości wydaje się najlepszy ze wszystkich [...]. Największe republiki przeszłości liczą się bardzo niewiele w systemie politycznym dzisiejszej Europy. Utrzymują się jeszcze tylko dlatego, że tamten system nie zakorzenił się dotąd i nie został ogólnie przyjęty, ale nastąpi dzień, gdy jedna albo pięć potężnych monarchii połknie i podzieli w końcu wszystko, co nie przyjmie ich systemu rządzenia. Monarchie te korzystać będą ze swoich podbojów do czasu gdy rewolucje [...] nie doprowadzą do ich upadku¹⁵.

Często w pamiętniku Moszyńskiego znajdujemy wzmianki, iż w Wenecji nie wypada wypowiadać się o rządzie i polityce, co dotyczyło zwłaszcza cudzoziemców. Mimo to podróżnik niejednokrotnie wspominał o idealnej formie zarządzania, którą chciałby wprowadzić także w swojej ojczyźnie¹⁶.

Intrygującym aspektem funkcjonowania Republiki Weneckiej była rozbudowana biurokracja. Wspominał o tym Franciszek Ksawery Bohusz. Peregrynant zauważył także, iż legitymizacja władzy w Wenecji opierała się na boskim paradygmacie, gdyż rząd podkreślał swą podległość świętemu Markowi, patronowi miasta. Jego wizerunek był prezentowany na monetach, ponieważ panujący doża nie miał prawa umieszczania swojego popiersia czy herbu, a jedynie był wymieniany z imienia w otoku wybijanego numizmatu¹⁷. Imię świętego nosiły najważniejsze punkty w mieście. Także mieszkańcy byli bardzo przywiązani do swojego patrona, za przykład Franciszek Ksawery Bohusz podał Chorwatów, którzy służyli w weneckim wojsku: „oni mnie zapewniali, że samemu św. Markowi służą i za honor, i za dziedzictwo jego do ostatniej kropli krwi bić się gotowi, czego by pewnie nie uczynili dla Wenecjanów, których oni za tchórzów mają”¹⁸. Peregrynant stwierdzał, iż pośród zwykłych, niewykształconych ludzi wiara ta była jeszcze mocniejsza.

---

della storia repubblica di Venezia del sig. Abbate Laugier: diviso in quattro partii: con alcuni discorsi preliminari, ed una tavola cronologica in fine della storia medesima, opublikowanym w Wenecji w 1776 r. M.E. Kowalczyk, *Obraz Włoch...*, s. 36; K. Kogonowicki, *op. cit.*, s. 42–61; S. Dunin-Borkowski, *op. cit.*, s. 220–233.

¹⁵ A.F. Moszyński, *op. cit.*, s. 570–571.

¹⁶ *Ibidem*, s. 584; M.E. Kowalczyk, *Polki w Wenecji...*, s. 327.

¹⁷ S. Dunin-Borkowski, *op. cit.*, s. 227.

¹⁸ F.K. Bohusz, *Dzienniki podróży...*, s. 186.

Wiele osób zwracało uwagę na funkcjonowanie rządu weneckiego, który opierał się przede wszystkim na szlachcie. Franciszek Ksawery Bohusz zanotował, ile rodzin szlacheckich jest w mieście oraz wskazał, że ich szlachectwo zapisane było w specjalnej księdze. Osoby wywodzące się bowiem z rodów szlacheckich, które ukończyły 23. rok życia, mogły zasiadać w Wielkiej Radzie i decydować o losach Republiki. Decyzje podejmowano poprzez tajne głosowania. Bohusz dostrzegł w tym podobieństwo z Rzeczpospolitą: „większością głosów decydują sekretnie, bo przez kulki, jest toż samo u nas sejm walny, a to właściwie rada reprezentuje cały naród”¹⁹. Również Teofila Konstancja Morawska zwróciła uwagę na sposób rządzenia. Pamiętnikarka zanotowała, że choć każdy rozkaz był desygnowany imieniem doży, nie podejmował on decyzji. Odbywało się to poprzez głosowanie większościowe, za pomocą kolorowych kul. Roznosili je i zbierali mali chłopcy, co miało zapewnić jego tajność. Morawska podkreśliła, iż władza doży była bardzo ograniczona i miała ściśle wyznaczone ramy²⁰. Także Bohusz odnotował, że urząd doży był tylko funkcją reprezentacyjną i nie posiadał realnej władzy, która spoczywała w rękach rad i senatu. Najważniejszym urzędnikiem był natomiast kanclerz wielki. Bohusz pisał, iż to właśnie on reprezentował Wenecję w sprawach zagranicznych²¹. Stanisław Staszic zamieścił uwagę, iż władza należała wyłącznie do najbogatszej arystokracji²². Jedynie Stanisław Dunin-Borkowski poinformował, iż niegdyś władza doży była o wiele większa, w pewnych momentach dziedziczna. Po panowaniu Henryka Dandolo została ograniczona do funkcji reprezentacyjnych. Ciekawa uwaga poczyniona przez peregrynanta dotyczyła sposobu pisania i odbierania korespondencji. Doża nie mógł sam czytać listów zaadresowanych do siebie, były one otwierane i odczytywane w obecności radców. Ponadto doża nie mógł zrzec się urzędu, odwołać go mogła jedynie Rada Dziesięciu²³. O ogromnej roli tej rady wspominał także Julian Ursyn Niemcewicz, który stwierdzał, iż funkcjonowanie rządu opiera się właśnie na niej²⁴.

Innym podobieństwem pomiędzy Wenecją a Rzeczpospolitą były starania o publiczne urzędy. Bohusz porównywał je do sejmików, które doskonale znał ze swojego kraju. Zarówno w Republice, jak i na ziemiach polskich osoba ubiegająca się o stanowisko przybywała na sejmiki elekcyjne wraz ze swoją klientelą:

¹⁹ *Ibidem*, s. 189–191.

²⁰ T.K. Morawska, *op. cit.*, s. 130–131; K. Koranyj, *loc. cit.*; M. Mikołajczyk, *Prawa państw europejskich...*, s. 207–210.

²¹ F.K. Bohusz, *op. cit.*, s. 190–191; W. Szyszkowski, *Wenecja. Dzieje Republiki 726–1797*, Toruń 1994, s. 76–80, 95–96, 106–117.

²² Taki sam system rządów opartych na arystokracji Staszic dostrzegł także w Padwie. S. Staszic, *op. cit.*, s. 45–47.

²³ S. Dunin-Borkowski, *op. cit.*, s. 227.

²⁴ J.U. Niemcewicz, *op. cit.*, s. 173.

Wtenczas widzieć szlachtę, na kształt polskich naszych, o chorążostwo lub podkomorstwo na sejmiku starających się, otoczoną mnóstwem przyjaciół i pospólstwa (na pokazanie, że są ludowi mili) wpośród wiwatów, okrzyków przychodzących na plac św. Marka i o większość kresek intrygujących²⁵.

Bohusz opisywał, że w Republice funkcjonował senat, który składał się z 60 osób wybieranych przez Wielką Radę²⁶. Natomiast spośród nich wyłaniana była Mała Rada, która pełniła funkcje administracyjne. Podróżnik wzmiankował, że członkowie Rady Dziesięciu byli odpowiedzialni za egzekucję prawa, zawieranie traktatów oraz wypowiedzanie wojen. Spośród nich wybierani byli inkwizytorowie. Bohusz zanotował, iż na ich wspomnienie „drży każdy Wenecjanin”²⁷, co pokazywało brutalność rządów i egzekwowania prawa w Republice. Wspomniani urzędnicy rozpatrywali bowiem doniesienia i tajne raporty, przy czym za swoje postępowanie nie odpowiadali przed nikim, a ich praca w większości była tajna. Od ich wyroków nie można się było odwoływać. Jednakże Franciszek Ksawery Bohusz stwierdzał, że były to osoby roztropne, które całe życie służyły Republice. Donosy umieszczone były w otwartych paszczach lwów, zwanych *bocca di leone*, które znajdowały się w Pałacu Dożów. Teofila Konstancja Morawska skonstatowała, że paszcze lwów umieszczone przed poszczególnymi salami niezwykle szpecą wnętrza pałacu. Dodała, że miały do nich trafiać supliki, pisma oraz donosy, które były następnie przekazywane odpowiednim urzędnikom²⁸. Także Katarzyna Platerowa odnotowała obecność *bocca do leone*. Jej zdaniem donosy miały dotyczyć działalności rad czy senatorów, a skrzynki na anonimowe doniesienia miały ustrzec państwo przed nieuczciwymi urzędnikami²⁹. Komentował to także Julian Ursyn Niemcewicz: „Zasępił mnie ten czyn gwałtowności³⁰, równie jak i więzienia dei Pombi i otwarte paszcze lwów, pochłaniające tajne doniesienia. Biada mieszkańcom, biada rządowi, który na nich bezpieczeństwo swe zakłada”³¹. Ciekawą informację o Palazzo Ducale

²⁵ F.K. Bohusz, *op. cit.*, s. 189–191.

²⁶ *Ibidem*, s. 189–190.

²⁷ *Ibidem*, s. 190.

²⁸ T.K. Morawska, *op. cit.*, s. 124–125; M.E. Kowalczyk, *Polki w Wenecji...*, s. 327.

²⁹ Przy główce lwa był umieszczony napis: „Potajemne doniesienia na każdego, kto będzie zatajać pozyskiwane korzyści i usługi, lub będzie z takimi osobami w zмовie, by ukryć uzyskane z tego tytułu rzeczywiste dochody”. K. Platerowa, *op. cit.*, s. 75–76.

³⁰ Julian Ursyn Niemcewicz był świadkiem wypędzenia z miasta jednego z weneckich szlachciców, co uznał za rodzaj ostracyzmu. J.U. Niemcewicz, *op. cit.*, s. 175.

³¹ *Ibidem*.

zawarł w swoich notatkach Stanisław Staszic, który zauważył, iż w tak istotnym miejscu dla funkcjonowania miasta nie stacjonują strażę³².

O inkwizytorach i strachu przed nimi wspominał także August Fryderyk Moszyński, podkreślając ich wysoką rangę w społeczeństwie oraz posłuch, jaki posiadają. Peregrynant podkreślał, że pojawienie się inkwizytora wystarczało, by uspokoić zamieszki oraz wystąpienia w mieście³³. Wspominał on także o braku ich odpowiedzialności karnej przed jakąkolwiek osobą bądź urzędem, co sprawiało, że pozostawali bezkarni. Moszyński stwierdzał, iż był to rodzaj despotyzmu³⁴.

Kazimierz Kogonowicki rozpoczął swój opis funkcjonowania weneckich urzędów od przedstawienia obserwacji dotyczących wyglądu doży i senatorów podczas uroczystości, kiedy mogli oni ubrać się wykwintnie w bogato zdobione płaszcze, gdyż na co dzień musieli ograniczyć się do czarnych barw³⁵. Na ubiór poszczególnych polityków uwagę zwracała Katarzyna Platerowa, pisząc, że ich płaszcze różniły się w zależności od przynależności do konkretnej rady. Swoje obserwacje poczyniła, przypatrując się obradom senatu weneckiego, podczas których wybierano nowych członków Wielkiej Rady oraz admirała Arsenau. Dla zagranicznych gości było przeznaczone specjalne miejsce w sali, a uczestnicy obrad objaśniali przybyłym zaistniałe sytuacje prawne³⁶.

Na funkcjonowanie rządu weneckiego zwracał uwagę Julian Ursyn Niemcewicz, który wspominał miasto przed jego upadkiem. Podkreślał jednak, że nie działał on prawidłowo, wielokrotnie oskarżany o despotyzm i oligarchiczne poczynania. Peregrynant komentował: „Senat, bardziej zajęty, jak nieograniczoną władzę swą zatrzymać niż jak ją zabezpieczyć od coraz bardziej wzrastającej potęgi sąsiadów, dochody swe, siły morskie i ziemskie zaniedbawszy zupełnie, spuścił się na losów wole”³⁷. Zanotował, że zachowano dawne zwyczaje, ubiory, funkcjonowanie poszczególnych organów władzy, jednakże potęgą miasta upadła. Oceniając sytuację Republiki Weneckiej z perspektywy czasu, dostrzegał podobieństwa pomiędzy

³² Takie samo spostrzeżenie Staszic odnotował podczas zwiedzania Arsenau, gdzie nad liczbą żołnierzy przeważała liczba pracujących tam robotników. W innym fragmencie dziennika pisał: „Cały kraj wenecki zastałem bez żołnierza”. Komentarze odnośnie do małej liczebności armii umieszczał także podczas zwiedzania Padwy, która pozostawała pod jurysdykcją Wenecji. W dzienniku nie znajdujemy jednakże opinii na temat funkcjonowania rządów Najjaśniejszej. S. Staszic, *op. cit.*, s. 45–47.

³³ A.F. Moszyński, *op. cit.*, s. 568–569.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ K. Kogonowicki, *op. cit.*, s. 48–50.

³⁶ K. Platerowa, *op. cit.*, s. 79–80.

³⁷ J.U. Niemcewicz, *op. cit.*, s. 173.

jej upadkiem a rozbiorami Rzeczypospolitej, zwracając uwagę na egoistyczne podejście elity rządzącej oraz brak odpowiednich reform³⁸.

Elementem funkcjonowania miasta, na który polscy podróżnicy zwracali uwagę, było sądownictwo oraz sposób wymierzania kar. W Wenecji było ono podporządkowane Radzie Czterdziestu. Jej działanie przybliżył Franciszek Ksawery Bohusz. Podał on także interesujące przykłady weneckiego prawa³⁹. Zaobserwował, że kary śmierci były wymierzone na placu świętego Marka, pomiędzy kolumnami świętych Marka i Teodora⁴⁰. Miało to wzbudzić większy strach społeczeństwa przed łamaniem prawa, którego przestrzegania bardzo pilnowano⁴¹.

Również Moszyński porównywał sposoby egzekwowania przestrzegania prawa oraz ich wpływ na porządek panujący w mieście. Zestawiał ze sobą Genuę, Neapol, Rzym oraz Wenecję, stwierdzając, że w tej ostatniej znacznie bardziej przestrzegano się prawa, zdarza się tam mniej morderstw, ponieważ kary są bardzo skrupulatnie egzekwowane, czego nie można było powiedzieć o innych włoskich miastach. Podkreślał, że policja w Wenecji działała szybko i sprawnie⁴².

Na funkcjonowanie Wenecji bezpośredni wpływ miało zachowanie szlachty, jej tradycje oraz zwyczaje. Franciszek Ksawery Bohusz opisywał jej postępowanie. Była ona bardzo bogata, przez co nie dbała o dalszy rozwój miasta, któremu groził upadek. Peregrynant komentował:

Zbogaceni przez handel handlem wzgardzili, uboższym zostawiwszy to staranie, sami znacznie na sądzie pokupowawszy dobra, z nich i w nich niesłychanym przepychem i zbytkiem żyją. Pałace z nich niektóre są droższe za królewskie, handel potrzebujący zawsze znacznych awansów, a w ręku uboższych mieszczan zostawiony naturalnie upadać i zmniejszać się musi⁴³.

Pamiętnikarz podkreślał, że zbyt duży zbytek grozi upadkiem, gdyż osoby należące do najbogatszej arystokracji nie będą patrzyły się na dobro ogółu, a jedynie na własne zyski.

Negatywnie o wpływie zachowania mieszkańców miasta na los Wenecji wypowiadał się Julian Ursyn Niemcewicz. W spisywanym po latach pamiętniku wspominał spotkanie z celnikami, którzy wystraszyli się jego towarzysza podróży,

³⁸ D. Rolnik, *op. cit.*, s. 330.

³⁹ F.K. Bohusz, *op. cit.*, s. 190.

⁴⁰ S. Dunin-Borkowski, *op. cit.*, s. 191.

⁴¹ F.K. Bohusz, *op. cit.*, s. 188.

⁴² *Ibidem*, s. 594–596.

⁴³ *Ibidem*, s. 192.

ubranego w austriacki mundur: „Biada – pomyślałem – krajowi takiemu, niedługa niepodległość jego, gdy jeden mieszkaniec przeważnego sąsiedzkiego państwa taki postrach sprawuje”⁴⁴. Pisząc o negatywnych zachowaniach Wenecjan, Niemcewicz mógł odnosić się do sytuacji Rzeczypospolitej, w której zaborcy także wzbudzali strach, wskazując na wewnętrzne przyczyny słabości swojej ojczyzny⁴⁵. Także Stanisław Staszic w mieszkańcach upatrywał przyczyny upadku Najjaśniejszej, jednakże zwracał uwagę na niewielką populację Rzeczypospolitej Weneckiej⁴⁶.

Wenecja była miejscem niezwykle interesującym oraz niepowtarzalnym. Przyciągała swoim unikatowym położeniem pośrodku laguny, ale także specyficzną formą rządów, która była szeroko opisywana w pamiętnikach polskich peregrynantów. Ich notatki na ten temat były szczegółowe, zawierały ciekawe przemyślenia, a także porównania konkretnych form ustrojowych do porządku politycznego, jaki panował w Rzeczypospolitej. Widoczne były także chęci wprowadzenia poszczególnych rozwiązań ustrojowo-prawnych w ojczyźnie podróżników. Na podstawie pamiętników możemy także zaobserwować różnice w kwestiach, na które nacisk kładli ich autorzy: kobiety zazwyczaj skupiały się na powierzchownych cechach stroju, szerzej komentując zachowanie się arystokracji, ubiór czy utrzymanie bezpieczeństwa w mieście. W męskich pamiętnikach przeważał suchy przekaz dużej liczby informacji na temat funkcjonowania poszczególnych rad składających się na wenecki rząd.

Bibliografia / Bibliography

Źródła drukowane

- Bohusz F.K., *Dzienniki podróży*, wstęp i oprac. F. Wolański, Kraków–Wrocław 2014, Peregrinationes Sarmatorum, t. III.
- Dunin-Borkowski S., *Podróż do Włoch w latach 1815 i 1816*, oprac. M. Wrześniak, M.E. Kowalczyk, Warszawa 2018.
- Kogonowicki K., *Droga rzymska z nawrotem do swojej ojczyzny nie bez gościńca nazad powracającego*, ks. Kazimierza Kogonowickiego nauk wyzwolonych i filozofii doktora, Warszawa 1783.
- Morawska T.K., *Diariusz podróży europejskiej w latach 1773–1774*, oprac. B. Rok, Wrocław 2002.

⁴⁴ J.U. Niemcewicz, *op. cit.*, s. 172.

⁴⁵ D. Rolnik, *op. cit.*, s. 330, 370–373.

⁴⁶ S. Staszic, *op. cit.*, s. 45.

- Moszyński A.F., *Dziennik podróży do Francji i Włoch 1784–1786*, oprac. B. Zboińska-Daszyńska, Kraków 1970.
- Niemcewicz J.U., *Pamiętniki czasów moich*, t. I, oprac. Z. Lewinówna, J. Dihm, Warszawa 1957.
- Platerowa K., *Moja podróż do Włoch, dziennik z lat 1785–1786*, oprac. M.E. Kowalczyk, Łomianki 2013.
- Staszic S., *Dziennik podróży Stanisława Staszica 1789–1815*, oprac. C. Leśniewski, Kraków 1931.
- Tarnowska W., *Moje podróże*, przekł. M. Chwałek-Oczkowska, Tarnobrzeg 2019.

Opracowania

- Chynczewska-Hennel T., *Najjaśniejsza o Najjaśniejszej. Rzeczpospolita w weneckiej literaturze historycznej XVII wieku*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 2006, t. L, s. 191–203.
- Czubaty J., *Zasada „dwóch sumień”. Normy postępowania i granice kompromisu politycznego Polaków w sytuacjach wyboru (1795–1815)*, Warszawa 2005.
- Dąbrowska M., *Miejsca wspólne? Włochy oczami architektów polskich i rosyjskich (August Fryderyk Moszyński i Nikołaj Lwow)*, „Studia Interkulturowe” 2014, nr 8, s. 88–104.
- Dihm J., *Wstęp*, [w:] J.U. Niemcewicz, *Pamiętniki czasów moich*, t. I, oprac. Z. Lewinówna, J. Dihm, Warszawa 1957, s. 5–30.
- Drąszcz I., *Grancie Włoch w oczach polskich podróżników w XVI i XVII wieku*, „Res Historica” 2008, nr 26, s. 31–41.
- Dziechcińska H., *Dawne dzienniki podróży – dokument „świadomości urbanistycznej”*, [w:] *Inter Italicum. Sztuka i historia*, red. M. Wrześniak, Warszawa 2011, s. 268–272.
- Dziechcińska H., *O staropolskich dziennikach podróży*, Warszawa 1991.
- Dziechcińska H., *Oglądanie i słuchanie w kulturze dawnej Polski*, Warszawa 1987.
- Jadacki J., *O poglądach filozoficznych Stanisława Staszica*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 2005, t. LXVIII, s. 28–38.
- Koranyj K., *La costituzione di Venezia nel pensiero politico della Polonia*, [w:] *Italia, Venezia e Polonia, Tra Umanesimo e rinascimento*, red. M. Brahmer, Wrocław 1967, s. 206–214.
- Kot S., *Venezia vista dai Polacchi nel corso dei secoli*, Venezia 1947.
- Kot S., *Wenecja w oczach Polaków na przestrzeni dziejów*, [w:] *Polska złotego wieku a Europa*, wyboru dokonał, przygotował do druku i wstępem opatrzył H. Barycz, Warszawa 1987, s. 307–322.

- Kowalczyk M.E., „O różności powierzchniowej mieszkańców ziemi”, czyli rasy ludzkie w ujęciu geografów polskich XVIII w., [w:] *Staropolski ogląd świata – problem inności*, red. F. Wołański, Toruń 2007, s. 296–307.
- Kowalczyk M.E., *Obraz Włoch w polskim piśmiennictwie geograficznych i podróżniczym osiemnastego wieku*, Toruń 2005.
- Kowalczyk M.E., *Polki w Wenecji w drugiej połowie XVIII wieku. Zapiski z podróży Teofili z Radziwiłłów Morawskiej i Katarzyny z Sosnowskich Platerowej*, „*Italica Wratislaviensia*” 2014, nr 5, s. 317–337. <https://doi.org/10.15804/IW.2014.05.15>
- Kowalczyk M.E., *Zagraniczne podróże Polek w epoce oświecenia*, Łomianki 2009.
- Kryskowski O., *Archeologia mowy. Język jako świadectwo dziejów Litwy w rozprawie Franciszka Ksawerego Bohusza „O początkach narodu i języka litewskiego”*, [w:] *Pod znakiem orła i pogoni. Polsko-litewskie związki naukowe i kulturowe w dziejach Uniwersytetu Wileńskiego*, red. I. Fedorowicz, M. Dawlewicz, K. Geben, Wilno 2021, s. 139–157.
- Kurzyński P., *Anglia w diariuszu podróży po Europie Franciszka Ksawerego Bohusza z lat 1777–1778*, „*Meritum*” 2018, t. X, s. 79–101.
- Łukaszewicz J., *La Padova di August Fryderyk Moszyński*, „*Italica Wratislaviensia*” 2021, t. XII, n. 1, s. 123–140. <https://doi.org/10.15804/IW.2021.12.1.07>
- Łysiak-Łątkowska A., *Wezuwiusz i Etna w relacjach Stanisława Kostki Potockiego, Juliana Ursyna Niemcewicza, Stanisława Staszica*, „*Almanach Historyczny*” 2022, t. XXIV, s. 49–68.
- Mączak A., *Odkrywanie Europy: podróże w czasach renesansu i baroku*, Gdańsk 1998.
- Mączak A., *Peregrynacje, wojaże, turystyka*, Warszawa 1984.
- Mączak A., *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1980.
- Mikołajczyk M., *Franciszka Ksawerego Bohusza uwagi o prawie sądowym w podróżach po Europie poczynione*, „*Z Dziejów Prawa*” 2018, t. XI(XIX), nr 2, s. 61–101.
- Mikołajczyk M., *Prawa państw europejskich kobiecym okiem widziane. Uwagi Teofili Konstancji z Radziwiłłów Morawskiej w diariuszu podróży z lat 1773–1774*, „*Z Dziejów Prawa*” 2019, t. XII(XX), s. 203–226. <https://doi.org/10.31261/ZDP.2019.20.13>
- Mucha D., *O wspaniałości włoskiej rzeźby i malarstwa. Wyjątek z dziennika podróży do Italii Katarzyny Platerowej*, [w:] *Inter Italicum. Sztuka i historia*, red. M. Wrześniak, Warszawa 2011, s. 133–151.
- Partyka M., *Pierwiastek osobisty w oświeceniowych dziennikach podróży*, [w:] *Polski „Grand Tour” w XVIII i początkach XIX wieku*, red. A. Roćko, Warszawa 2014, s. 109–130.
- Polski „Grand Tour” w XVIII i początkach XIX wieku*, red. A. Roćko, Warszawa 2014.
- Popiołek B., *Peregrynacje edukacyjne i poznawcze w źródłach czasów saskich*, [w:] *Polski „Grand Tour” w XVIII i początkach XIX wieku*, red. A. Roćko, Warszawa 2014, s. 45–64.

- Rok B., *Staropolski obraz świata Teofili Konstancji z Radziwiłłów Morawskiej – polskiej pamiętnikarki XVIII wieku*, [w:] *Per mulierem... kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Ziemnicka, Warszawa 2012, s. 175–192.
- Rok B., *Życie rodzinne Teofilii z Radziwiłłów Morawskiej*, [w:] „*Honestas et turpitude*”. *Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, M. Kupczewska, K. Łopatecki, J. Urwanowicz, Białystok 2019, s. 625–638.
- Rok B., *Życie towarzyskie Teofili z Radziwiłłów Morawskiej w europejskiej podróży w latach 1773–1774*, [w:] *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, Białystok 2003, s. 639–650.
- Rolnik D., *Portret szlachty czasów stanisławowskich epoki kryzysu, odrodzenia i upadku Rzeczypospolitej w pamiętnikach polskich*, Katowice 2011.
- Skwarczyński Z., „*Podróże napowietrzne*” Juliana Ursyna Niemcewicza, „*Prace Polonistyczne / Studies in Polish Literature*” 1965, t. XXI, s. 70–79.
- Szyszkowski W., *Wenecja. Dzieje Republiki 726–1797*, Toruń 1994.
- Uliński M., *Stanisław Staszic – człowiek nauki*, „*Studia Humanistyczne*” 2005, t. III, s. 9–16.
- Wolański F., *Wstęp*, [w:] F.K. Bohusz, *Dzienniki podróży*, wstęp i oprac. F. Wolański, Kraków–Wrocław 2014, *Peregrinationes Sarmatorum*, t. III, s. VII–XVIII.
- Wrześniak M., *Italiam! Italiam!*, [w:] *Inter italicum. Sztuka i historia*, red. M. Wrześniak, Warszawa 2011, s. 11–22.
- Wrześniak M., *Kazimierz Kognowicki o sztuce – „Droga Rzymska z nawrotem do swojej ojczyzny nie bez gościnnia nazad powróconego”*, „*Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne*” 2010, R. XVII, nr 1, s. 173–200.
- Wrześniak M., „*Miasta włoskie co przedniejsze*”, czyli o trasie zwiedzania staropolskich podróżników do Italii (XVI–XVIII wiek), [w:] *Samotrzeć, w kompanii czy z orszakiem? Społeczne aspekty podróżowania w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, red. M. Szczyńska, E. Wólkiewicz, Warszawa 2012, s. 283–308.
- Wrześniak M., *Stanisława Staszica krytyczne uwagi na temat Włoch, Włochów i włoskiej sztuki w italskiej drodze widzianych (1790–1791)*, [w:] *Obrazy sztuki w literaturze i sztuce*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin 2007, s. 211–222.
- Wrześniak M., *Sztuka Florencji w oczach polskich podróżników do Włoch w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Inter italicum. Sztuka i historia*, red. M. Wrześniak, Warszawa 2011, s. 173–192.
- Wrześniak M., *Włochy w relacjach polskich podróżników z XVI i XVII wieku*, „*Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne*” 2005, R. XII, nr 1, s. 147–173.
- Wydziałkowska P., *Epidemia jako kategoria społeczna i prywatna w wybranych relacjach z podróży polskich podróżników XVIII wieku*, [w:] *Acta Uroboroi. W kręgu epidemii*, red. M. Dąsał, Wrocław 2018, s. 124–134.

Wyrzykowska M., *Percepcja barokowych dzieł sztuki w XVIII wieku w świetle „Diariusza podróży zagranicę” Teofili Konstancji z Radziwiłłów Generalowej Ignacowej Morawskiej w latach 1773–1774*, „Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego” 2011, t. VI, nr 4(22), s. 21–41.

Wyrzykowska M., *Percepcja barokowych dzieł sztuki w XVIII wieku w świetle „Dziennika podróży do Francji i Włoch w latach 1784–1786” Augusta Moszyńskiego*, „Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego” 2012, t. VII, nr 1(23), s. 19–43.

Zawadzki W., *Stanisław Staszic. Szkic biograficzny*, Lwów 1860.

Notka o autorce

Weronika Paszek – studentka historii drugiego stopnia na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. W 2022 r. zakończyła studia licencjackie obroną pracy dyplomowej pt. *Relacje polskich dam podróżujących do Italii na przełomie XVIII i XIX wieku*. W tym samym roku podjęła studia magisterskie na Uniwersytecie Śląskim.

Zainteresowania naukowe: historia kobiet na przełomie XVIII i XIX w., podróżowanie do Italii oraz przemiany w niej zachodzące w tym okresie.

werapaszek@onet.eu